

PRIMELE ILUSTRAȚII ALE UNUI CALENDAR ROMÂNESC (IAȘI, 1785, TIPOGRAF: MIHAIL STRILBIȚCHI)

ANCA ELISABETA TATAY
Biblioteca Academiei Române, Cluj-Napoca
CORNEL TATAI-BALTĂ
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

The First Illustrations of a Romanian Calendar (Iași, 1785, Printer: Mihail Strilbițchi) ABSTRACT

Calendarul pe 112 ani [The Calendar for 112 years] was printed in Iași in 1785 by Mihail Strilbițchi in his own printing press. He was considered an outstanding personality in the domain of the Romanian Printing in the 2nd half of the 18th century. The respective *Calendar* was the second one published in the Romanian area (the first appeared in Brașov in 1733) and the first that was decorated with woodcuts. The illustrations representing **the seven planets** are signed by Mihail Strilbițchi alongside his son, Policarp. The **12 signs of the zodiac** (small-sized xylographs), as well as the **Zodiac Wheel** (image in full page), are not signed, but we assign them to the same authors. Among the calendars which were to be printed after 1785 in Sibiu, Wien, Buda, Iași and Bucharest, it was only the one issued in Bucharest in 1823 that was as vividly decorated as that from Iași. Whereas the **Zodiac Wheel** followed a certain Ukrainian source, the **signs of the Zodiac** and the **seven planets**, which were very frequent in the medieval and postmodern European area, are of German manner.

Cuvinte-cheie: Calendar (Iași, 1785), Mihail Strilbițchi, xilografuri, zodiac, cele 7 planete

Key words: Calendar (Iași, 1785), Mihail Strilbițchi, woodcuts, zodiac, the seven planets

Dacă în Europa tipărirea calendarelor era un lucru firesc și frecvent în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, situația era diferită în ceea ce privește cărțile destinate românilor. Acestea din urmă erau supuse unei duble cenzuri, exercitată de către biserică și de către stat¹, fapt care explică numărul mic de tomuri cu conținut laic în raport cu cele religioase. Astfel, primul *Calendar* cunoscut de sine stătător² în limba română se tipărește la Brașov în anul 1733³, „prin osteneala dascălului Petcu Șoanul”. El însumează 40 de file și conține *Cronologia*, *Cele 7 planete și zodiile lor*, *Calendarul propriu-zis*, *Știința de planete, ce zi și ceas stăpânește* și câteva sfaturi practice, nefiind însoțit de ilustrații. Conform lui Mircea Tomescu, sursa textelor este una slavonă

¹ Tomescu 1968, p. 93, 121.

² Nu ne referim la sinaxarele sau pascaliile incluse în diverse cărți religioase.

³ Probabil au existat și edițiile din 1731, 1737. Vezi Răduică, Răduică 1981, p. 199; CRVIH, p. 963.

(sârbească), care la rândul său urmează un model de la Kiev din 1716⁴.

Următoarea tipăritură de acest fel va apărea o jumătate de secol mai târziu, respectiv în 1785, la Iași, în tipografia „cu slovă politicească”⁵ a preotului Mihail Strilbițchi, originar din regiunea Poltava. Intitulat *Calendar pe 112 ani* (**Fig. 1**), acesta este mai amplu decât predecesorul său, însumând circa 300 de pagini redactate în limba română cu „caractere rusești cursive”⁶. Volumul este bogat ornamentat cu variate gravuri în lemn, unele fiind semnate de el și de fiul său Policarp, altele nu (dar despre care bănuim că au fost realizate tot de ei), alături de frontispicii și viniere. Prefața sa se încheie cu următoarea precizare: „Tipăritu-s-au acestu calendaru în târgul Iașului în zilele prea luminatului Domnu Alexandru Ioan Mavrocordatu Voievodu, 1785, august 8” (**Fig. 2**). Remarcăm că nu apare, ca în cazul altor tipărituri din acel timp, și numele mitropolitului Moldovei, deoarece autoritățile bisericești, nefiind de acord cu asemenea texte, nu le girau!

Lucrarea „nu este o traducere, ci o compilație”, pentru alcătuire Mihail Strilbițchi apelând la *Calendarul* apărut la Moscova în anul 1710, dar și la alte publicații rusești de acest fel⁷. Așadar, el include cronologia (cu referire la Moldova), maxime grecești și latinești, episoade biblice, partea calendaristică, rețete de doftorii pentru oameni și animale și pronosticurile planetelor legate de vreme, semănături etc.⁸. Unii cercetători⁹ consideră că traducerea textelor *Calendarului* se datorează arhimandritului Vartolomei Măzăreanu (1720-1790)¹⁰.

„Raportul cu influențele planetelor și zodiilor, cu toate reperele astrologice, dar și astronomice, legate de măsurarea ciclului anual, dar și lunar, ca și implicațiile meteorologice adaptate la un spațiu definit și la împrejurimile lui («clima megieșitelor locuri»), așezate totuși sub referința creștină tutelară («arată anii de la Hristos»¹¹), vorbesc despre aceeași nevoie de stăpânire a angoasei timpului care a dat naștere la toată literatura divinatorie încă din Antichitate. *Calendarele*, *Gromovnicul*, *Rojdanicul*, *Trepetnicul*, *Obrocirile* de zile, tot mai frecvente printre tipăriturile și copiile din a doua jumătate a

⁴ Tomescu 1957, p. 22, 54, 100.

⁵ BRV II, nr. 484, p. 302.

⁶ *Ibidem*, p. 301.

⁷ Tomescu 1957, p. 32.

⁸ *Ibidem*, p. 102, reproduce cuprinsul. Vezi o succintă prezentare și la Răduică, Răduică 1981, p. 586.

⁹ Pavel 2018, p. 854 (și p. 148); site-ul BCU Iași afișează și el această opinie: *Calendaru pe 112 ani*. Scos din multe fealiuri de cărți (bcu-iasi.ro, accesat la 13 mai 2023).

¹⁰ Korolevski 2018, p. 621-623.

¹¹ Această exprimare era uzuală pentru *Calendarele* de la Viena (1794), Sibiu (începând cu 1793), Buda (începând cu 1806) ș.a., dar nu și pentru cel supus atenției în studiul de față. Vezi de exemplu CRVIH, *passim*. În schimb, ideea este valabilă în cazul gravurii *Zodiacul*, pe care o vom analiza mai jos.

secolului al XVIII-lea, încearcă să anticipeze timpul, cu speranța că i-ar putea controla / contracara astfel efectele, chiar cu riscul de a suporta grave consecințe (oprirea de la împărțășanie timp de mai mulți ani sau acuzarea de erezie), pentru că biserica le interzice virulent, asimilându-le cu vrăjitoria”, conchide, pe drept cuvânt, cercetătoarea Laura Lazăr Zăvăleanu¹².

Astrologia se bazează pe o simetrie între mișcările din cer și evenimentele de pe pământ. Pe măsură ce observațiile astronomice au devenit tot mai sofisticate în perioada Antichității, la fel s-a întâmplat cu arta prezicerii consecințelor trecerii astrilor pe bolta cerească. Cele mai vechi horoscoape păstrate datează din secolul al V-lea î.H. și au fost descoperite în Babilon și în Egipt. În Europa de Vest, în perioada medievală, arta astrologiei, alături de alte științe antice, dar și de alte forme de divinație, a străpuns creștinismul, având o largă răspândire¹³.

Studiul de față dorește să discute ilustrațiile *Calendarului pe 112 ani*, aflate în strânsă relație cu textul, subiect netratat¹⁴ până acum în bibliografia de specialitate, subliniind totodată importanța lui Strilbițchi în rândul gravurilor care au activat în arealul românesc.

*

Deși nesemnată, considerăm că xilogravura **Zodiacul (Fig. 3)**, plasată la începutul *Sinaxarului*, a fost realizată de către Mihail Strilbițchi. Se pare că sursa directă de inspirație a acestei ilustrații este de sorginte ucraineană, întrucât am descoperit două reprezentări foarte asemănătoare, una în *Kanonic*, Kiev, 1763 (fig. 4)¹⁵, și alta în *Kanonic*, Lvov, 1766 (repetat în *Molitvoslovul* de la Lvov din 1768)¹⁶.

În spațiul românesc, în cuprinsul cărților vechi mai cunoaștem o singură reprezentare a **Zodiacului**, semnată de Ioan Zugraf și aflată în *Calendarul pe 140 de ani*, București, 1823, similară cu cea de la Iași¹⁷. O imagine foarte asemănătoare, dar care nu reprezintă zodiile, ci doar lunile anului grupate în jurul soarelui (între ele fiind reprezentate și anotimpurile), deasupra tuturor veghind Isus Hristos, întâlnim în *Ceaslovul* din 1785, tipărit tot la București¹⁸, deci concomitent cu ce se petrecea la Iași. Numele său corect este **Crugul anului**, pentru că prezintă ciclul solar. Așadar, deși cele două gravuri de la

¹² Lazăr Zăvăleanu 2023, p. 53-54.

¹³ Page 2017, p. 9, 13.

¹⁴ În ceea ce privește ilustrația calendarelor din spațiul vecin maghiar, aceasta a fost studiată cu profesionalism. Vezi Dukkon 2003.

¹⁵ Chițulescu 2020, p. 172. Îi mulțumim părintelui Arhim. Policarp Chițulescu pentru furnizarea imaginii.

¹⁶ Bochkovska-Martynovici, Khaukha 2012, p. 107 (și fig.), p. 108 (și fig.).

¹⁷ Tatay, Tatai-Baltă 2015, p. 77-79, fig. 522 la p. 457.

¹⁸ *Ibidem*, fig. 418 la p. 395.

București (1785¹⁹ și 1823) sunt ușor diferite una de alta, ele au texte explicative în limba română la fel, chiar dacă dispunerea nu corespunde. În schimb, la Iași, chiar dacă textele sunt tot cele de la București, ele sunt în slavonă, traducerea fiind făcută de către Alina Kondratiuk (cercetător la Lavra Pecerska în Kiev):

- „a ta este ziua / și a ta este noaptea” (deasupra lui Isus, prima parte a versetului 17, Psalm 73);

- „tu ai întocmit lumina și soarele, / tu ai făcut toate marginile pământului” (sus); „vara și primăvara tu le-ai zidit, Psalm 73” (jos) (în jurul circumferinței, partea a II-a din versetul 17 și versetul 18);

- începând cu septembrie (de la mijloc de sus) și terminând cu august, pe cerc sunt înșirate cele 12 luni, conform anului bisericesc.

Roțile zodiacale erau foarte frecvente în Europa medievală, având uneori divinitatea în centru (Soarele²⁰, Apollo sau Isus) și cele patru anotimpuri în exteriorul ei, precum în cazul miniaturii din secolul al XI-lea, provenită dintr-un manuscris latin realizat în Italia de Nord (**Fig. 5**)²¹. Din păcate, tiparul din spațiul românesc nu abunda în astfel de subiecte, precum am mai spus, dar, pe de altă parte, în mediul transilvan maghiar, existau încă din secolul al XVI-lea asemenea cărți, adesea decorate cu gravuri. Ne mărginim acum la a aminti doar volumul din officina înființată de Gáspár Heltai (1510-1574), *Cisio*, Cluj, 1592²².

Inscripția regăsită în partea de sus a **Zodiacului**, „A ta este ziua și a ta este noaptea”, i-a determinat, probabil, pe Gheorghe Oprescu²³ și pe Mircea Tomescu²⁴ să numească această temă „Facerea Lumii”, titlu care, după părerea noastră, nu este adecvat, pentru că subiectul principal al gravurii este roata zodiacului, chiar dacă se face referire și la zi / noapte, elemente care au fost create în prima zi a *Genezei* (cap. 1, 1-5)²⁵.

¹⁹ În 1785 textul românesc este dispus în jurul imaginii, iar în interior aflăm patru cuvinte slavone, respectiv denumirile anotimpurilor: toamna, primăvara, iarna și vara (observăm că cele din mijloc sunt inversate).

²⁰ Gravura amintită mai sus, **Crugul anului** (*Ceaslov*, București, 1785), are soarele în centrul roții.

²¹ Bartlett 2020, p. 200, fig. p. 201; Roob 2021, p. 63 (și fig.).

²² *Cisio magyar nyeluen és az égh iarasánac és czillagoknac külömb külömb természetnec follyasából valo practica, melyből gyermekeknek születéseknec természetec és az napoknac miuólta meg ismertetnec, az az magyar planetás könyw ... Az könywnyomtato által magyarrá fordítatot és vyiolan ki adatot* [Calendarul în limba maghiară, adică cartea despre planete, adică practica cunoașterii schimbărilor de pe cer și natura diferită a stelelor, din care se poate cunoaște firea copiilor de la naștere și natura zilelor, de către tipograf din nou tradusă în maghiară și editată] (traducere efectuată de către Botond Gudor). Vezi RMNy I, nr. 684, p. 589-591.

²³ Oprescu 1942, p. 161.

²⁴ Tomescu 1957, p. 102.

²⁵ Creația sub forma unei roți este și ea o temă întâlnită în iconografie. Vezi, de exemplu, tapiseria din secolul al XI-lea păstrată în catedrala din Gerona (Spania) în Bartlett 2020, p. 192 și figura de la p. 193.

Xilogravura **Zodiacul** din *Calendarul pe 112 ani* de la Iași din 1785 ne înfățișează „așezarea timpului uman sub protecție divină”²⁶. Astfel, sub bolta cerească, printre nori, apare Dumnezeu-Tatăl cu brațele întinse lateral într-o atitudine avântată, imagine care ne îndeamnă să ne gândim la celebra frescă a lui Michelangelo din Capela Sixtină de la Vatican²⁷. La dreapta și la stânga Sa figurează soarele și luna, desigur cu aluzie la zi și la noapte. Mai jos, se află două cercuri concentrice: în cel mai mic se înscrie *Ochiul lui Dumnezeu*²⁸, cuprins în triunghi (simbolul Sfintei Treimi), de la care țâșnesc raze în toate direcțiile, înconjurat de imaginile alegorice ale celor patru anotimpuri (o creangă înflorită pentru primăvară; un snop de grâu pentru vară; fructe pentru toamnă; o creangă desfrunzită pentru iarnă); în cercul mai mare sunt prezentate cele douăsprezece semne ale zodiacului alături de lunile corespunzătoare²⁹.

Roata se asociază cu mișcarea neîntreruptă a vieții, cu ciclurile naturii, ale istoriei, ale vieții omului. Roata în mișcare reprezintă „mersul timpului, care nu se sfârșește niciodată, este o emblemă a devenirii universale”; ea unifică spațiul și timpul. Totodată, simbolistica roții converge spre cea a soarelui, considerat (de către unele civilizații) „cea mai mare sursă de putere în ceruri”, el fiind la rândul său redat printr-un cerc³⁰. În continuarea acestor idei menționăm că la Buda, în 1814, în *Calendarul pre 100 de ani*, apare o reprezentare foarte interesantă, desigur, de influență apuseană, care redă cele trei vârste ale omului agățate de „roata vieții” învârtită de bătrânul Cronos³¹.

În manuscrisul românesc miscelaneu nr. 3510³² (păstrat în Biblioteca Academiei Române din București), realizat în 1838 de Popovici Gheorghe din „ținutul Sucevii, satul Bărăștii Ganii, ocolul Muldovii”, se află o imagine a **Zodiacului (Fig. 6)**³³ inspirată din gravura lui Strilbițchi.

Acest prototip este folosit până în zilele noastre, de exemplu la ilustrarea *Gromovnicului*, a cărui ultimă ediție a văzut lumina tiparului, alături de un studiu introductiv de specialitate elaborat de Dan-George Uza în anul 2022³⁴.

²⁶ Lazăr Zăvăleanu 2023, p. 58.

²⁷ Oprescu 1942, p. 161, fig. 67.

²⁸ Dintr-o cercetare recentă (Gheațău 2020, p. 225) aflăm că această reprezentare „este incompatibilă cu iconografia ortodoxă, atât din punct de vedere stilistic, cât și [...] al conținutului doctrinar”.

²⁹ Oprescu 1942, p. 161.

³⁰ Despre simbolistica roții, vezi: Evseev 1994, p. 157-158; Chevalier, Gheerbrant 1993, vol. III, p. 163-167; Shepherd, Shepherd 2007, p. 273; Gibson 1998, p. 22.

³¹ Vezi o analiză a ei în Tatay 2011, p. 201-206, fig. 98-101 la p. 272-274. Despre acest subiect, vezi și Bogdan 2021, p. 49-76, sau Lazăr Zăvăleanu 2023, p. 46-68 (capitolul *Roata vieții/timpului/norocului în iconografie*).

³² Ștrempele 1987, nr. 3510, p. 152-153.

³³ Cele opt glasuri împreună și alte cântări bisericești; ilustrație; scrisă de mai micul între robii lui Dumnezeu Gheorghe Popovici (itc.ro, accesat la 16 mai 2023)

³⁴ Uza 2022, fig. la p. 42.

În concluzie, în gravura nesemnată a **Zodiacului** din *Calendarul* lui Mihail Strilbițchi de la Iași din 1785 „regăsim tocmai această relaționare continuă a imaginarului timpului cu al spațiului, astfel încât, prin simbol și alegorie, să se configureze în imagine vizuală o structură cronotopică în măsură să dea sens transcendent unui eveniment mundan”³⁵.

*

Capitolul intitulat *Sinaxarul* celor 12 luni (care începe cu luna ianuarie, spre deosebire de alte calendare ce se deschid cu luna septembrie – prima lună a anului bisericesc) este decorat cu gravurile de mici dimensiuni ale celor 12 zodii, desenate cu evidentă atenție, toate nesemnate, dar, cel mai probabil, realizate de Mihail și Policarp Strilbițchi: **vărsător** (Fig. 7a), **pești** (Fig. 7b), **berbec** (Fig. 7c), **taur** (Fig. 7d), **gemeni** (Fig. 7e), **rac** (Fig. 7f), **leu** (Fig. 8a), **fecioara** (Fig. 8b), **balanța** (Fig. 8c), **scorpion** (Fig. 8d), **săgetător** (Fig. 8e), **capricorn** (Fig. 8f). De fapt, nu avem de-a face doar cu un simplu *Sinaxar*, fiecare lună fiind însoțită și de un text, denumit în literatura de specialitate cu termenul de origine slavă *Rojdanic*³⁶. El „conținea prevestiri astrologice, în care soarta omului era prezisă în funcție de luna sau de zodia nașterii, echivalentul horoscopului de astăzi. Acest tip de prevestiri pare a fi fost, în cultura veche românească, cel mai afectat de interdicțiile impuse de biserică”³⁷, întrucât era în total dezacord cu canoanele ei. Să nu uităm că în perioada respectivă cartea era supusă unei stricte cenzuri impuse de către autoritatea religioasă și de către cea statală³⁸.

În incunabulul publicat la Ausburg în 1489, *Compilatio Leupoldi ducatus Austriae filij de astrorum scientia: decem continens tractatus*, am întâlnit o xilogravură asemănătoare a zodiilor (Fig. 9)³⁹, dar cu personaje mai dinamice, ele fiind prezente la sfârșitul secolului următor chiar și în Transilvania, dar în mediul maghiar, mai precis la Cluj în *Cisio*, 1592⁴⁰ (tipăritură pe care am amintit-o anterior).

*

„Celor șapte planete le corespund cele șapte ceruri, cele șapte zile ale săptămânii, cele șapte direcții ale spațiului, cele șapte stări sau operații ale sufletului, cele șapte virtuți teologale și morale, cele șapte daruri ale Sfântului Duh, cele șapte metale, cele șapte faze ale Marii Opere etc.”⁴¹. Reprezentarea lor în *Calendarul pe 112 ani* de la Iași constituie o idee insolită în spațiul românesc. Cercetătoarea maghiară Ágnes Dukkonn spune că imaginile personificate ale

³⁵ Lazăr Zăvăleanu 2023, p. 55.

³⁶ Mihăilescu 2021, p. 187. Pentru mai multe detalii, vezi Mihăilescu 2023.

³⁷ Mihăilescu 2010, p. 82-83.

³⁸ Tomescu 1968, p. 93, 121.

³⁹ <https://archive.org/details/compilatioleupo00leup/page/n15/mode/2up>, accesat la 5 mai 2023.

⁴⁰ Vezi reprezentarea săgetătorului la Dukkonn 2003, p. 76.

⁴¹ Chevalier, Gheerbrant 1993, vol. III, p. 105.

celor șapte planete (din iconografia europeană medievală) provin din două medii diferite: cultura antică și cultura orientală. Tradiția orientală a devenit cunoscută în Europa datorită miniaturilor lui Michel Scot (1175-1232), care au însoțit tratatul său scris pentru împăratul Frederic al II-lea de Hohenstaufen (1194-1250). Planetele se vor îmbrăca după moda aristocrată din acea epocă⁴².

Așadar, Mihail Strilbițchi și fiul său Policarp semnează pentru *Calendarul* de la Iași primele înfățișări ale **planetelor** din tipăriturile românești, despre care știm că existau în arealul maghiar din Transilvania (Cluj) sau în Slovacia de astăzi (Levoča)⁴³, dar de care Europa apuseană abunda. Cele șapte planete cunoscute la vremea respectivă, **Venus (Fig. 10)**, **Saturn (Fig. 12)**, **Soarele (Fig. 14)**, **Luna (Fig. 16)**, **Mercur (Fig. 18)**, **Jupiter (Fig. 20)**, **Marte (Fig. 22)**, decorează interiorul capitolului *Calendar pe 112 ani* (p. 209-250).

Planetele sunt rediate antropomorf (doar Venus și Luna sunt personaje feminine), îmbrăcate, după cât se pare, în costume de modă occidentală. Deși sunt executate după unul și același șablon (personajele principale sunt înfățișate în picioare, au o statură mică, îndesată, suntacompaniate de atributele lor, înscrise într-un nimb de lumină, în colțurile de sus, existând nori, solul fiind pietros; figurile masculine sunt în vârstă, au barbă și capul acoperit), au totuși atitudini și vestimentație diversă⁴⁴. Reprezentările planetelor sunt totodată însoțite de:

1. simbolurile lor (sau glifele) poziționate în apropierea capului;
2. zodiile pe care le guvernează:
 - Venus** – taur (balanța nu e reprezentată);
 - Saturn** – capricorn și vărsător⁴⁵;
 - Soare** – leu;
 - Lună** – rac;
 - Mercur** – gemeni și fecioară;
 - Jupiter** – săgetător și pești⁴⁶;
 - Marte** – berbec și scorpiu⁴⁷;
3. diverse ființe sau obiecte specifice lor:

⁴² Dukkon 1996, p. 132.

⁴³ Cele de la Cluj datează din 1592, cele de la Levoča – din 1650-1675. Vezi Ecsedy, 2004, p. 325, respectiv, Bánfi, Pavercsik, Perger, Ecsedy 2014, p. 441.

⁴⁴ Trebuie să remarcăm că **Saturn**, **Soarele**, **Mercur** și **Jupiter** (mai puțin vizibil în acest caz) au pantaloni până la genunchi, largi, peste care atârnă o fustă mai scurtă decât ei. Un exemplu de acest fel (purat atât de italieni, cât și de germani, dar nu doar de ei) este descris în cartea lui Cesare Vecellio despre vestimentație, tipărită la Veneția în 1590. Vezi Vecellio, 2008, p. 146 (corespunzătoare la p. 94 a ediției inițiale). Vezi și Racinet 2016, p. 412. Pentru atmosfera germană, vezi și grafica familiei Cranach (Cranach 1994, *passim*).

⁴⁵ Azi se consideră că zodia este guvernată de planeta Uranus.

⁴⁶ Azi se consideră că zodia este guvernată de planeta Neptun.

⁴⁷ Azi se consideră că zodia este guvernată de planeta Pluto.

Venus – inima în flăcări și o săgeată cu vârful în sus (aparținând fiului ei, Cupidon⁴⁸), fiind zeita dragostei și a frumuseții;

Saturn – o coasă și un copil pe care îl ține de un picior, cu capul atârnat în jos, desigur pentru că îi domina existența (zeu al timpului, el este înfățișat ca un bătrân sinistru, șchiop, având în mâini unealta oarbă – coasa – cu care taie tot ce e viu⁴⁹); fiind totodată și ocrotitorul infirmilor⁵⁰, acesta este reprezentat cu un picior de lemn;

Soare⁵¹ – o sabie atârnată la brâu, o coroană pe cap, un obiect în formă de soare și un sceptru în mâini (simbolul masculinității, reprezintă puterea, autoritatea dar și vitalitatea, tinerețea⁵²);

Luna⁵³ – un corn de taur⁵⁴ și o sulită cu vârful în sus de care este încolăcit un șarpe cu aluzie la ciclicitate dată și de maternitate⁵⁵ (simbolul feminității, iar pentru că oferă lumină în întunericul nopții este asociată și cu speranța⁵⁶);

Mercur – coif prevăzut cu aripi, caduceul, punga (cu bani) și un cocoș (este zeul comerțului, dar și al hoților, al călătoriilor⁵⁷, al medicinei);

Jupiter – sceptru (considerat zeitatea supremă la romani) și o bucată de hârtie ca reprezentare a tratatelor, a declarațiilor de război, și a jurămintelor publice al căror apărător era⁵⁸;

Marte – armură, coif, lance, sabie (pentru că el este zeul Războiului).

Am încercat să aruncăm o privire asupra iconografiei celor șapte planete din Europa medievală și premodernă, alegând câte o imagine cât mai apropiată de ceea ce au realizat Mihail Strilbițchi și fiul său Policarp, cu dorința de a detecta originile acestor ilustrații. Ne-au atras atenția, așa cum se va vedea în cele ce urmează, în special gravuri din mediul german și slovac.

Pentru **Venus (Fig. 10)** am depistat o gravură germană, destul de

⁴⁸ Richards 2021, p. 157.

⁴⁹ Chevalier, Gheerbrant 1993, vol. I, p. 342.

⁵⁰ Halleux 2004, p. 252.

⁵¹ În mitologie este asimilat cu Apollo. Vezi Aghion, Barbillon, Lissarrague 1996, p. 45-46 (Apollo), p. 277 (Soare).

⁵² DK 2019, p. 49, 201.

⁵³ În mitologie este asimilată cu Diana sau Hecate. Vezi Aghion, Barbillon, Lissarrague 1996, p. 112-114 (Diana), p. 143 (Hecate), p. 195 (Luna).

⁵⁴ Chevalier, Gheerbrant 1993, vol. I, p. 367.

⁵⁵ Shepherd, Shepherd 2007, p. 210.

⁵⁶ DK 2019, p. 18, 201.

⁵⁷ Este responsabil inclusiv de călăuzirea sufletelor decedaților către viața de apoi, de unde rezultă și caracterul său psihopomp (vezi Halleux 2004, p. 184), ceea ce explică de ce i-a fost atribuit cocoșul, care are și el aceeași calitate (despre cocoș, vezi Chevalier, Gheerbrant 1993, vol. I, p. 346).

⁵⁸ White 2009, p. 206.

asemănătoare, din cartea *Prognosticon, auff das Jahr nach der Geburt Jhesu Christi unsers waren einigen Messiae und Heylandes*, apărută la Erfurt în 1577 (**Fig. 11**)⁵⁹, poziția personajului fiind de data aceasta inversată. De asemenea, cadrul este similar, dar hainele și coafura personajelor sunt diferite. De notat că gravorii din Iași au uitat să redea în ilustrație cea de-a doua zodie guvernată de Venus, balanța, ale cărei talere se observă în partea dreaptă în cazul gravurii de la Erfurt.

În colecțiile de la *British Museum* am aflat un **Saturn (Fig. 13)**⁶⁰, realizat în perioada 1550-1570 și semnat cu monograma CG⁶¹. El provine din școala germană, mai exact din anturajul lui Lucas Cranah cel Tânăr. Remarcăm aceeași figură îmbătrânită a personajelor (care au ambele câte un picior de lemn), sprijinirea coasei de umăr și ivirea pantalonilor bufanți de sub cămașa lungă.

O imagine a **Soarelui (Fig. 15)**, asemănătoare cu cea lucrată de Mihail și de Policarp Strilbițchi (**Fig. 14**), am întâlnit la gravorul german Hans Sebald Beham (1500-1550), actualmente păstrate la *National Galleries of Scotland*⁶². Personajele sunt înfățișate deopotrivă din profil stânga, într-o mână țin o reprezentare a soarelui, iar în cealaltă, scepstrul, având și coroană pe cap. La picioarele lor se află culcat un leu, direcționat la fel. Desigur, gravura germană dovedește calități artistice superioare.

Este interesantă observația lui Adrian Maniu, potrivit căreia personificarea **Lunii (Fig. 16)** din *Calendarul* ieșean seamănă oarecum cu felul în care apare redată Ioana D'Arc în vechile gravuri franceze⁶³. În acest caz, trebuie să menționăm însă similitudinile cu o gravură dintr-un *Calendar* din mediul slovac, datată în jurul anului 1800 (**Fig. 17**)⁶⁴. Cele două imagini, redată în oglindă una față de alta, sunt, poate, cele mai convingătoare în vederea stabilirii modelelor. Astfel, personajele au același tip de îmbrăcăminte (atrage atenția asupra gulerului, mânecilor scurte, fustei scurte, de sub care se zărește alta mai lungă, dar nu până la pământ, baza ei fluturând în aer), luna de lângă cap și zodia pe care o guvernează la picioare, cornul într-o mână, în timp ce cu cealaltă susțin sulita de care este încolăcit șarpele. Fundalul este și el similar, din gravura slovacă lipsind norii și pietrele de pe sol.

În ceea ce-l privește pe **Mercur (Fig. 18)**, ne-a fost greu să găsim o reprezentare apropiată de a noastră. Ne-am oprit totuși la una din mediul slovac

⁵⁹ Dukkón 2003, fig. la p. 185.

⁶⁰ https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1904-0519-4, accesat la 25 noiembrie 2022.

⁶¹ Nagler 1860, p. 990, nr. 2797 (disponibilă și on-line la adresa: <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb10258661?page=1004>, accesat la 25 noiembrie 2022).

⁶² <https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/156011/planets-sun>, accesat la 6 februarie 2022.

⁶³ Maniu 1929, p. 8.

⁶⁴ https://www.webumenia.sk/en/dielo/SVK:GNZ.G_241, accesat la 25 noiembrie 2022.

(Fig. 19)⁶⁵, apărută într-un *Calendar* datat cu aproximație între 1551 și 1600. Imaginile sunt redade oarecum în oglindă, în ambele cazuri zeul are caduceu sprijinit de umăr, coif înaripat pe cap, înfățișare de om în vârstă, și zodiile pe care le guvernează la picioare, compozițiile fiind înscrise într-un oval de raze.

Revenim la mediul german, unde aflăm o gravură care îl portretizează pe **Jupiter (Fig. 21)**⁶⁶, din același ciclu cu cea care îl redă pe Saturn, adică semnată cu monograma CG, realizată în perioada 1550-1570, păstrată la *British Museum* și aparținând școlii lui Lucas Cranach cel Tânăr. Deși cei doi Jupiteri privesc în direcții diferite, asemeni săgetătorului, și chiar a peștilor de la picioarele lor, ei au veșminte asemănătoare, prevăzute cu guler lat din blană, adânc decoltat, pălărie pe cap și pantofi în picioare. Țin în mâini în același mod sceptrul și documentul.

Cea din urmă reprezentare a unei planete este cea a lui **Marte (Fig. 22)**, care de asemenea a pus probleme în aflarea unui corespondent. Dintre gravurile omonime, cea mai apropiată, dar nu suficient, este o ilustrație din același mediu slovac, dar de format diferit (predomină orizontală, față de toate celelalte reprezentări ale planetelor discutate până acum). Ilustrația (Fig. 23)⁶⁷ a fost inclusă într-un *Calendar* datat cu aproximație între 1530 și 1540. Dintre asemănări, semnalăm: poziționarea corpului personajului și a zodiilor care-l însoțesc, coiful cu pană, prezența lăncii (chiar dacă orientată diferit) și a sabiei legate la brâu, purtarea unei armuri (de asemenea diferită), fundalul (mai puțin pietrele și norii).

În *Calendarul pe 140 de ani* de la București din 1823, întâlnim a doua reprezentare în mediul românesc a celor **șapte planete**, ele semănând⁶⁸ însă mai mult cu cele de la Levoča.

Cercetările de ultimă oră, animate de dorința de a afla ceva despre misteriosul calendar din 1710 (pomenit de Strilbițchi însuși în publicația sa din 1785), facilitate și de inteligența artificială, m-au dus către ceea ce bibliografia rusă numește „*Брюсов календарь*”: Calendarul Bryusov⁶⁹. Cel dintâi calendar civil apare în tipografia laică din Moscova la 28 decembrie 1708 / 8 ianuarie 1709 (doar prima filă), adică în timpul domniei lui Petru I al Rusiei. Numele său se leagă de cel al lui Yakov Bryus / Jacob Bruce (1669-1735, general, om de stat, diplomat și om de știință-astronom rus). Calendarul Bryusov a cunoscut două tipuri, unul așa-zis mare (însurează 6 file, gravate de către Vasily

⁶⁵ https://www.webumenia.sk/en/dielo/SVK:GNZ.G_553, accesat la 25 noiembrie 2022.

⁶⁶ https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1904-0519-5, accesat la 25 noiembrie 2022.

⁶⁷ https://www.webumenia.sk/en/dielo/SVK:GNZ.G_469, accesat la 25 noiembrie 2022.

⁶⁸ Tatay, Tatai-Baltă 2015, p. 78, fig. 496-509 la p. 450-453 (sunt reproduse gravurile de București alături de cele maghiare).

⁶⁹ Vezi Bryusov Calendar 1891, p. 788-789.

Anufrievich Kipriyanov⁷⁰ în perioada 1708/9-1715) și altul mic (paginația lui varia între 47 și 51 de file și începuturile îi sunt incerte, dar se învârt în jurul anului 1740⁷¹). Timp de circa 200 de ani, calendarul a avut o răspândire enormă, fiind folosit pentru a afla datele optime pentru semănat și perspectivele recoltei, prognoza vremii și calamitățile naturale, pentru a prezice victorii în războaie și starea economiei ruse. Cel mai mare interes l-au stârnit așa-numitele predicții „private” care permiteau prevederea viitorului unei anumite persoane pe baza datei sale de naștere⁷². Nenumăratele ediții din spațiul rus au făcut ca el să fie accesibil și popoarelor din zonă, printre care și românii. Indubitabil, Strilbițchi a cunoscut acest calendar, fapt dovedit și de reprezentarea celor 7 planete care sunt extrem de asemănătoare cu cele gravate în metal pentru cele două tipuri de Calendar Bryusov. Varianta mare are toate cele 7 planete gravate pe aceeași placă, plasate sub o arcadă, deasupra căreia se înșiră cele 12 zodii, în timp ce varianta mică înfățișează plantele distribuite pe două planșe diferite: patru pe una și trei pe alta. Deși sunt perceptibile mici diferențe de detaliu, imaginile realizate de cei doi Strilbițchi sunt foarte asemănătoare cu cele din varianta mică, față de cele din varianta mare diferind prin aceea că sunt redată în oglindă.

Din primul tip, menționăm acum doar ediția din 1710, păstrată la Muzeul Ermitaj din Sankt-Petersburg⁷³, ediția din 1756 păstrată la Biblioteca Națională a Rusiei din Sankt-Petersburg (**Fig. 24**; detaliu: **Fig. 25**)⁷⁴ și ediția din 1880, disponibilă pe Muzeul Virtual de Grafică⁷⁵, iar din cel de-al doilea tip: ediția din 1740-1742, păstrată la Biblioteca Regională din Vologda (**Fig. 26, 27**; detalii: **Fig. 28, 29**)⁷⁶ și ediția incompletă, datată cu aproximație între 1770 și 1780, păstrată la Muzeul-Rezervație de Stat de Istorie, Arhitectură și Artă din Iaroslavl⁷⁷.

Totodată, la paginile 213-214 din *Calendarul pe 112 ani* de la Iași, aflăm următoarea informație: „Cade-să a ști și pentru planetele acestea cu anii și cu vremile lor, cum și sinaxariulu cu zodiile lor după urmare a fieștecăriia lună, s-au fostu tălmăcitu mai înainte dintru o carte astronomiciască a unui Ioan Zăranu, pe limba rusească prin porunca împăratului Petru și dovedindu-se că sântu adevărate, l-au cinstitu cu nume de generalu, apoi au poruncitu de s-au

⁷⁰ <https://www.prlib.ru/en/history/618927> (accesat la 10 decembrie 2023); vezi și <https://chgbiblio.ru/archives/46851> (accesat la 10 decembrie 2023).

⁷¹ Vrutsseleto 2011, p. 188.

⁷² <https://www.prlib.ru/en/history/618927> (accesat la 10 decembrie 2023).

⁷³ https://web.archive.org/web/20050217173521/http://www.hermitagemuseum.org/html_En/04/b2003/hm4_1_n_5.html (accesat la 10 decembrie 2023).

⁷⁴ <https://kp.rusneb.ru/item/material/predznamenovanie-vremeni-na-vsyakoy-god-po-planetam> (accesat la 10 decembrie 2023).

⁷⁵ <https://grafika.ru/item/07-005424?k=64941> (accesat la 10 decembrie 2023).

⁷⁶ <https://www.booksite.ru/pearls/books6.htm> (accesat la 10 decembrie 2023).

⁷⁷ Vrutsseleto 2011, p. 188 și figura de la p. 193, nr. catalog 26 (p. 354).

întăritu adevărulu în târgulu cel politicescu, în stolița Moscovii, în anul 1710. Acum iarășu s-au tălmăcit după acelu rusesc pe limba moldovenească și s-au datu în tipariulu celu politicescu, în tipografie Iașului, care au eșitu lucru nou (cinste coronii Moldovei), după cum se vede și slova pare că este scrisu de mână”. Dacă Mircea Tomescu deplânge faptul că nu a avut „la îndemână textul calendarului lui Ioan Zaran”, necesar pentru a constata „în ce măsură Strilbițchi a respectat originalul”⁷⁸, bibliografia rusă spune că textul calendarului din 1709, deși declarat că ar fi o traducere din latină în rusește din cartea lui Ioan Zagan (și nu Zaran), nu are nimic de-a face cu textele sus-numitului, fiind realizarea controversatului Yakov Bryus / Jacob Bruce⁷⁹.

*

Pe post de vinieta se găsește **marca tipografică**⁸⁰ (**Fig. 30**) a lui Mihail Strilbițchi. George Oprescu o descrie într-un mod total nepotrivit numind-o, „dispozitiv fără niciun fel de justificare heraldică”⁸¹. Deși scutul nu este conturat, imaginea reprezintă herbul lui Drag Sas, fiind o stemă foarte veche care a aparținut familiei cu rădăcini, se pare, în secolul al XIII-lea. Dintr-o semilună așezată cu vârfurile în sus pleacă o săgeată de asemenea orientată în sus, ea fiind asuprită de o coroană princiară. Pe cele două colțuri ale semilunii se află câte o stea cu șase colțuri, iar în apropiere, inițialele gravorului: M. S. Din coroană (pe post de cimier) ies trei pene străpunse de o săgeată dispusă în bandă. Stema este plasată într-un decor compus din elemente vegetale, instrumente muzicale etc. și animat de doi îngeri⁸².

Ilustrația se va repeta în tipărituri de la Iași, Dubăsari, Movilău și Mănăstirea Neamțu. Placa xilografată se păstrează și astăzi, fiind expusă în Muzeul Mănăstirii Neamț (**Fig. 31**).

În vara anului 2023, cercetătoarea ucraineană Alina Kondratiuk (Lavra Pecerska, Kiev) ne-a semnalat asemănările mărcii tipografice a lui Mihail Strilbițchi cu stemele unor ierarhi din mediul ucrainean. În acest sens, ne referim la **stema lui Varlaam Yasinsky** (**Fig. 32**) (mitropolit al Kievului între 1690-1707⁸³), reprodusă în cartea lui Ștefan (Simeon) Yavorsky, *Arctos caeli rossiaci in gentilitis syderibus*, publicată la Kiev în 1690⁸⁴, sau la **stema lui Teodosie**

⁷⁸ Tomescu 1957, p. 32.

⁷⁹ Bryusov Calendar 1891, p. 788.

⁸⁰ Bodinger 1976, p. 168; Olteanu 1992, p. 238-240 și fig.

⁸¹ Oprescu 1942, p. 123.

⁸² Îi mulțumim lui Alexandru Daniel-Piticari (Biblioteca Academiei Române, Cluj), pentru furnizarea analizei acestei steme.

⁸³ Vezi *Enciclopedia istoriei Ucrainei* (tom 10, 2013, p. 762) disponibilă on-line: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1359-9/978-966-00-1359-9.pdf>, accesat la 25 mai 2023, pentru ЯСИНСЬКИЙ Варлаам.

⁸⁴ Екзарх і гетьман (Мазепинська церква в Ніжині) (medievist.org.ua, accesat la 25 mai 2023).

Rudnytsky (Fig. 33) (episcop de Luțk și Ostrov între 1730 și 1750⁸⁵), publicată în prima tipăritură apărută sub auspiciile Bisericii Greco-Catolice la Poceaev (*Slujebnic*, 1734)⁸⁶, repetată și în alte volume⁸⁷. Elementele comune (semiluna⁸⁸ cu cele 2 stele⁸⁹ și săgeata⁹⁰ cu vârful în sus) sunt dispuse în același mod în cazul celor trei steme, aspect datorat faptului că familiile se trăgeau din Sas. Stema își are originile în Saxonia, de unde apoi a fost răspândită la familii nobiliare maghiare, poloneze, ucrainene etc⁹¹. Mai semnalăm faptul că stema lui Rudnytsky conține și coroana surmontată de penele străpunse de săgeată, față de cea a lui Yasinsky căreia îi lipsesc aceste elemente.

*

Calendarul pe 112 ani tipărit la Iași în 1785 de către Mihail Strilbițchi (cel mai important gravor din Moldova celei de a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea) este deosebit de valoros datorită ilustrațiilor sale, care se remarcă prin tematica inovatoare pentru mediul românesc. Numeroasele teme abordate își au originea indirectă în grafica europeană, și directă în cea rusă sau ucraineană. Deși între cărțile laice tipărite pentru români acest *Calendar* ocupă un loc cu totul special, până în prezent, grafica lui nu a fost cercetată așa cum se cuvenea. Următorul *Calendar* care cuprinde reprezentarea zodiilor și a planetelor este cel de la București din 1823 (deci la aproape patru decenii distanță), acestea fiind asemănătoare cu cele de la Iași, dar mai ales cu cele de la Levoča (1650-1675). Valoarea *Calendarului pe 112 ani* rezidă și din textele sale, deosebit de importante pentru spațiul românesc, unde predominau cărțile religioase. Chiar dacă Strilbițchi a tipărit și de unele și de altele, el este socotit „promotor al literaturii laice în spiritul nevoilor epocii”⁹².

⁸⁵ Vezi *Dicționarul bibliografic rus* (tom 25, 1913, p. 339-340) disponibil on-line: [https://ru.wikisource.org/wiki/РБС/ВТ/Феодосий_\(Рудницкий\)](https://ru.wikisource.org/wiki/РБС/ВТ/Феодосий_(Рудницкий)), accesat la 25 mai 2023, pentru Теодозій Рудницький- Любеніцький sau PSB 1972, p. 608-609.

⁸⁶ <https://supportyourart.com/news/zyavylasya-czyfrova-kopiya-pershoyi-knygy-iz-drukarni-pochayivskoyi-lavry/>, accesat la 25 mai 2023.

⁸⁷ Vezi Bochkovska, Khaukha, Adamovych 2008, fig. la p. 120-121.

⁸⁸ Adoptată de la musulmani în timpul cruciadelor la care a luat parte clanul Drag-Sas, ea reprezintă speranța, norocul, loialitatea.

⁸⁹ Simbol al libertății, fiind preluată de la sași.

⁹⁰ Indică pregătirea militară și viteza.

⁹¹ Vezi Żernicki-Szeliga 1904, p. 82, pl. X, disponibilă și în mediul on-line la adresa web: <https://kpbc.ukw.edu.pl/dlibra/show-content/publication/edition/33893?id=33893>, accesat la 25 mai 2023. Printre familiile care au această stema este enumerată și cea cu numele „Strzelbicki”. Vezi și *Polish armorial*: http://gajl.wielcy.pl/herby_nazwiska.php?lang=en&herb=sas, accesat la 25 mai 2023. Despre existența unor ramuri ale familiei în spațiul transilvănean, vezi: Kovács 2012, p. 43-45.

⁹² Bezviconi 1962, p. 178.

List of illustrations

- Fig. 1** – Title page, *Calendar*, Iași, 1785
Fig. 2 – Leaf [2]r, the end of the Preface, *Calendar*, Iași, 1785
Fig. 3 – **Zodiac**, *Calendar*, Iași, 1785
Fig. 4 – **Zodiac**, Kanonic, Kiev, 1763
Fig. 5 – **Zodiac** (miniature), 11th century, North Italy
Fig. 6 – Gheorghe Popovici, **Zodiac** (miniature), *Octoih*, Moldavia, 1838
Fig. 7 – **The Zodiac Signs**, part I, *Calendar*, Iași, 1785
 7a. Aquarius; 7b. Pisces; 7c. Aries; 7d. Taurus; 7e. Gemini; 7f. Cancer
Fig. 8 – **The Zodiac Signs**, part II, *Calendar*, Iași, 1785
 8a. Leo; 8b. Virgo; 8c. Libra; 8d. Scorpio; 8e. Sagittarius; 8f. Capricorn
Fig. 9 – **The Zodiac Signs**, Leopold of Austria, *Compilatio (...) de Astrorum Scientia*, Ausburg, 1489
Fig. 10 – Protoie / Mihail / Policar(p) / Strilbi(țchi), **Venus**, *Calendar*, Iași, 1785
Fig. 11 – **Venus**, *Prognosticon*, Erfurd, 1577
Fig. 12 – Protoie / Mihail / Policar(p) / Strilbi(țchi), **Saturn**, *Calendar*, Iași, 1785
Fig. 13 – CG, **Saturn**, 1550-1570
Fig. 14 – Protoiere / Mihail / Policar(p) / Strilb(ițchi), **The Sun**, *Calendar*, Iași, 1785
Fig. 15 – H(ans) S(ebald) B(eham) (1500-1550), **The Sun**
Fig. 16 – Policar(p) / Strilb(ițchi) / Protoierei / Mihail, **The Moon**, *Calendar*, Iași, 1785
Fig. 17 – **The Moon**, Slovak *Calendar*, circa 1800
Fig. 18 – Protoier / Mihail / Policar(p) / Strilbi(țchi), **Mercurius**, *Calendar*, Iași, 1785
Fig. 19 - **Mercurius**, Slovak *Calendar*, 1551-1600
Fig. 20 – Protoie / Mihail / Policar(p) / Strilb(ițchi), **Jupiter**, *Calendar*, Iași, 1785
Fig. 21 – CG, **Jupiter**, 1550-1570
Fig. 22 – Protoiere / Mihail / Policar(p) / Strilbi(țchi), **Mars**, *Calendar*, Iași, 1785
Fig. 23 – **Mars**, Slovak *Calendar*, 1530-1540
Fig. 24 – Leaf 3: **Representation of the 7 Planets**, *Bryusov Calendar* (large type), Moscow, 1756 (National Library of Russia in St. Petersburg)
Fig. 25 – Detail of leaf 3: **Representation of the 7 Planets**, *Bryusov Calendar* (large type), Moscow, 1756 (National Library of Russia in St. Petersburg)
Fig. 26 – Leaf 27: **Saturn, Jupiter, Mars, Sun**, *Bryusov Calendar* (small type), Moscow, 1740-1742 (Vologda Regional Library, Russia)
Fig. 27 – Leaf 28: **Venus, Mercury, Moon**, *Bryusov Calendar* (small type), Moscow, 1740-1742 (Vologda Regional Library, Russia)
Fig. 28 – Detail of leaf 27: **Saturn, Jupiter, Mars, Sun**, *Bryusov Calendar* (small type), Moscow, 1740-1742 (Vologda Regional Library, Russia)
Fig. 29 – Detail of leaf 28: **Venus, Mercury, Moon**, *Bryusov Calendar* (small type), Moscow, 1740-1742 (Vologda Regional Library, Russia)
Fig. 30 – Mihail Strilbițchi's **Typographical Mark**, *Calendar*, Iași, 1785
Fig. 31 – Showcase in the Museum of Neamț Monastery
Fig. 32 – **Coat of arms of Metropolitan Varlaam Yasinsky**, Ștefan (Simeon) Yavorsky, *Arctos caeli rossiaci in gentilitiis syderibus*, Kiev, 1690
Fig. 33 – **Coat of arms of Bishop Teodosie Rudnytsky**, *Slujebnic*, Poceaev, 1734

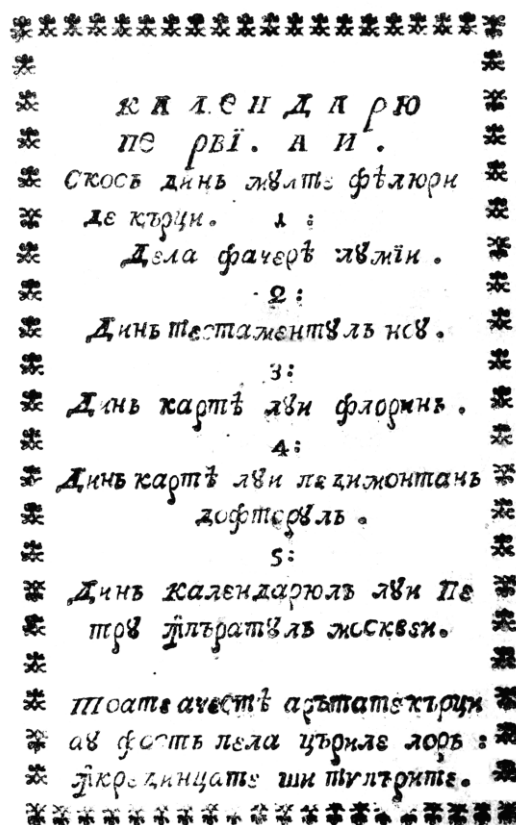
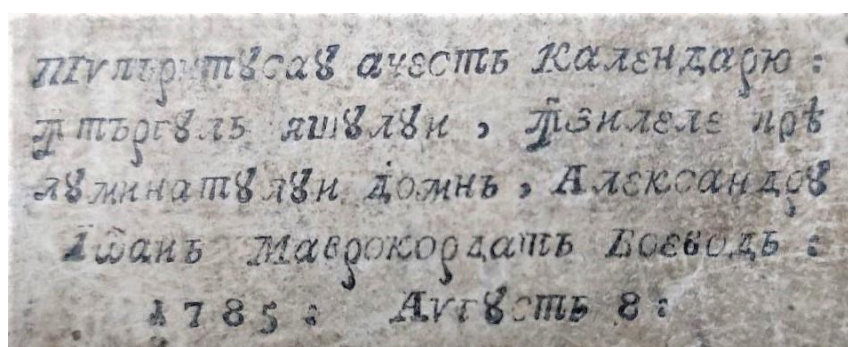
Fig. 1 – Fila de titlu, *Calendar*, Iași, 1785 (BCUCJ, cota BRV 484)

Fig. 2 – F. [2]^r, finalul *Predosloviei*, *Calendar*, Iași, 1785 (BARCJ, cota CRV 1124)
 „Tipăritu-s-au acestu calendariu în târgul Iașului în zilele
 prea luminatului Domnu Alexandru Ioan Mavrocordatu Voievodu, 1785, August 8”

Fig. 3 – Zodiac, Calendar, Iași, 1785
(BARCJ, cota CRV 1124)

Fig. 4 – Zodiac, Kanonic, Kiev, 1763
(BSSB, cota CRV 1124)

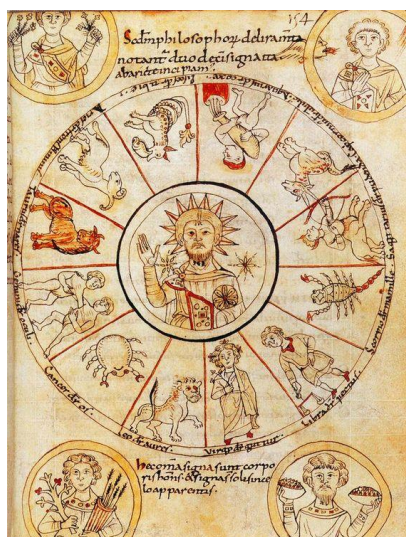

Fig. 5 – Roata zodiacului (miniatură),
sec. al XI-lea, nordul Italiei (Bibliothèque
National, Paris, Ms. Lat. 7028)

Fig. 6 – Gheorghe Popovici, Zodiac
(miniatură), *Octoih*, Moldova, 1838
(BARB, cota Ms. Rom. 3510)

Fig. 7a – Vărsător

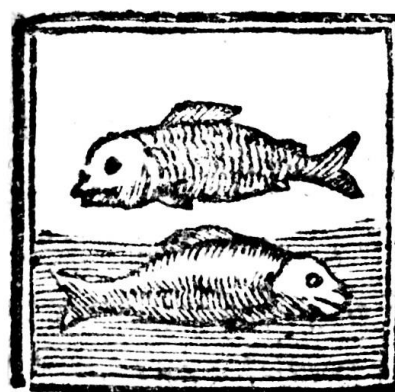

Fig. 7b – Pești

Fig. 7c – Berbec

Fig. 7d – Taur

Fig. 7e – Gemeni

Fig. 7f – Rac

Fig. 7 – Zodiile, partea I, *Calendar*, Iași, 1785 (BARCJ, cota CRV 1124)

Fig. 8a – Leu

Fig. 8b – Fecioară

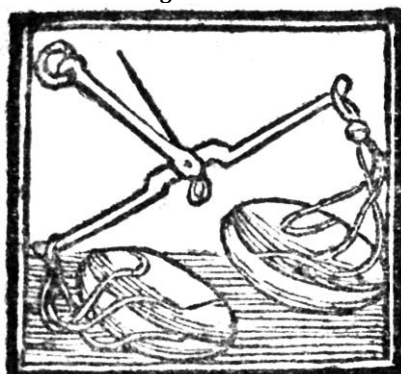

Fig. 8c – Balantă

Fig. 8d – Scorpion

Fig. 8e – Sagetator

Fig. 8f – Capricorn

Fig. 8 – Zodiile, partea a II-a, *Calendar*, Iași, 1785 (BARCJ, cota CRV 1124)

Fig. 9 – Zodiile, Leopold al Austriei, *Compilatio (...) de Astrorum Scientia*, Augsburg, 1489 (Burndy Library / Huntington Library, rare books nr. 90949)

Fig. 10 – Protoie / Mihail / Policar(p) / Strilbi(țchi), *Venus*, *Calendar*, Iași, 1785 (BARCJ, cota CRV 1124)

Fig. 11 – *Venus*, *Prognosticon*, Erfurd, 1577 (Országos Széchényi Könyvtár, cota: Ant. 3655 (33))

Fig. 12 – Protoie / Mihail / Policar(p) / Strilbi(țchi), *Saturn*, *Calendar*, Iași, 1785 (BARCJ, cota CRV 1124)

Fig. 13 – CG, *Saturn*, 1550-1570 (British Museum, nr. 1904, 0519.4)

Fig. 14 – Protoiere / Mihail / Policar(p) / Strilb(i)chi), **Soarele**, *Calendar*, Iași, 1785 (BARCJ, cota CRV 1124)

Fig. 15 – H(ans) S(ebald) B(eham) (1500-1550), **Soarele** (National Galleries of Scotland, nr. P 8840.4)

Fig. 16 – Policar(p) / Strilb(i)chi) / Protoierei / Mihail / **Luna**, *Calendar*, Iași, 1785 (BARCJ, cota CRV 1124)

Fig. 17 – **Luna**, *Calendar* slovac, circa 1800 (The Art Gallery of Ernest Zmeták in Nové Zámky, Slovakia, nr. G. 241)

Fig. 18 – Protoier / Mihail / Policar(p) / Strilbi(țchi), **Mercur**, *Calendar*, Iași, 1785 (BARCJ, cota CRV 1124)

Fig. 19 – **Mercur**, *Calendar slovac*, 1551-1600 (The Art Gallery of Ernest Zmeták in Nové Zámky, Slovakia, nr. G. 553)

Fig. 20 – Protoie / Mihai / Polic(arp) / Stri(lbițchi), **Jupiter**, *Calendar*, Iași, 1785 (BARCJ, cota CRV 1124)

Fig. 21 – CG, **Jupiter**, 1550-1570 (British Museum, nr. 1904,0519.5)

Fig. 22 – Protoiere / Mihail / Policar(p) / Strilbi(țchi), **Marte**, *Calendar*, Iași, 1785 (BARCJ, cota CRV 1124)

Fig. 23 – **Marte**, *Calendar* slovac, 1530-1540 (The Art Gallery of Ernest Zmeták in Nové Zámky, Slovakia, nr. G. 469)

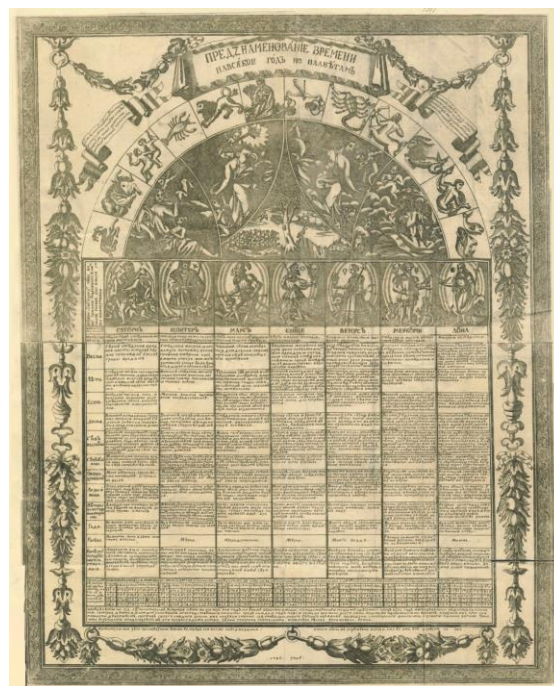

Fig. 24. Fila 3: **Reprezentarea celor 7 planete**, *Calendarul Bryusov* (tipul mare), Moscova, 1756 (Biblioteca Națională a Rusiei din Sankt-Petersburg)

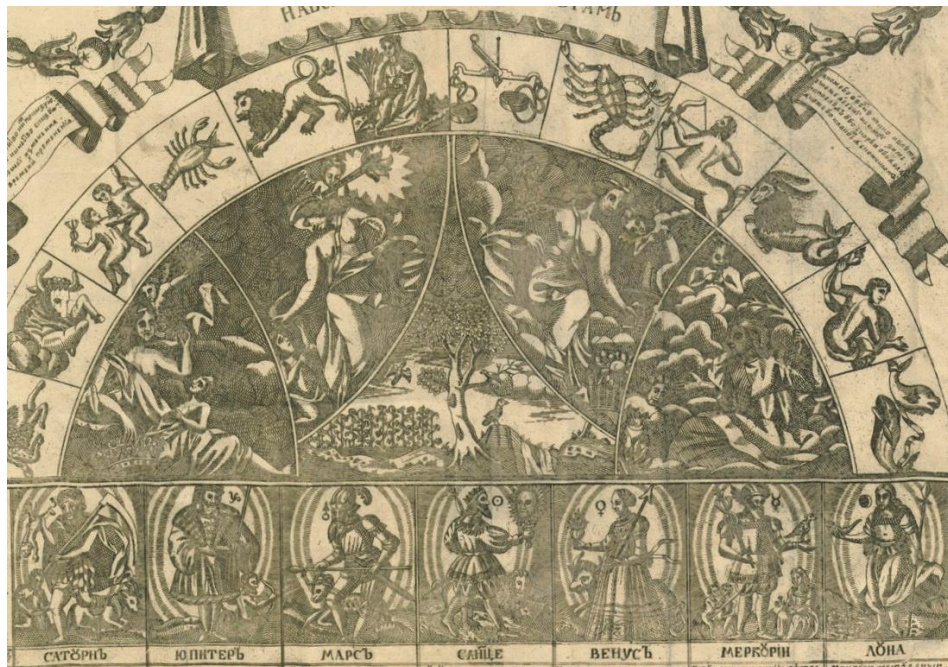

Fig. 25. Fila 3 (detaliu): **Reprezentarea celor 7 planete**, *Calendarul Bryusov* (tipul mare), Moscova, 1756 (Biblioteca Națională a Rusiei din Sankt-Petersburg)

Fig. 26. Fila 27: **Saturn, Jupiter, Marte, Soarele**, *Calendarul Bryusov* (tipul mic), Moscova, 1740-1742 (Biblioteca Regională din Vologda, Rusia)

Fig. 27. Fila 28: **Venus, Mercur, Luna**, *Calendarul Bryusov* (tipul mic), Moscova, 1740-1742 (Biblioteca Regională din Vologda, Rusia)

Fig. 28. Fila 27 (detaliu): **Saturn, Jupiter, Marte, Soarele**, *Calendarul Bryusov* (tipul mic), Moscova, 1740-1742 (Biblioteca Regională din Vologda, Rusia)

Fig. 29. Fila 28 (detaliu): **Venus, Mercur, Luna**, *Calendarul Bryusov* (tipul mic), Moscova, 1740-1742 (Biblioteca Regională din Vologda, Rusia)

Fig. 30 – Marca tipografică a lui Mihail Strilbițchi, *Calendar*, Iași, 1785
(BARCJ, cota CRV 1124)

Fig. 31 – Vitrină din Muzeul Mănăstirii Neamțului (arhiva personală)

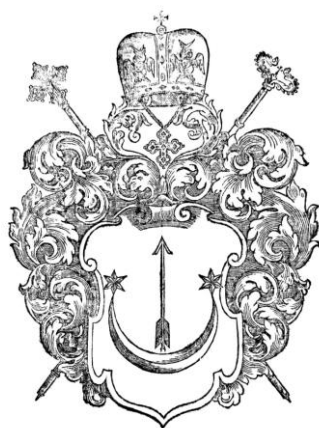

Fig. 32 – Stema mitropolitului Varlaam Yasinsky, Stefan (Simeon) Yavorsky, *Arctos caeli rossiaci in gentilitiis syderibus*, Kiev, 1690

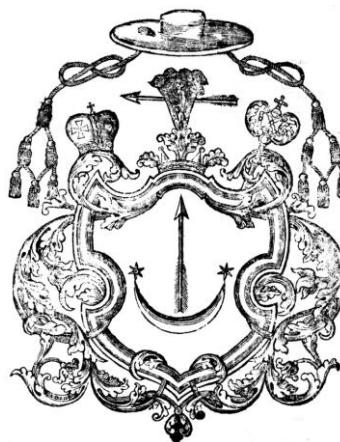

Fig. 33 – Stema episcopului Teodosie Rudnytsky, *Slujebnic*, Poceaeu, 1734

Abrevieri bibliografice

- Aghion, Barbillon, Lissarrague 1996 – Irène Aghion, Claire Barbillon, François Lissarrague, *Gods and Heroes of the Classical Antiquity*, Paris & New York, 1996
- Bánfi, Pavercsik, Perger, Ecsedy 2014 – Bánfi Szilvia, Pavercsik Ilona, Perger Péter, V. Ecsedy Judit, *A régi Magyarországi nyomdák betűi és díszei XVII. század, 2. Kötet: Kelet-Magyarországi és Erdélyi nyomdák, Lőcse, Kassa. Tanulmányok és katalógus – Illusztrációk, Hungaria typographica II*, Budapest, 2014
- Bartlett 2020 – Robert Bartlett (ed.), *The Medieval World Complete*, London & New York, 2020
- BRV II – Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche (1508–1830)*, tom. II, 1716–1808, București, 1910
- Bochkovska, Khaukha, Adamovych 2008 – V. G. Bochkovska, L. V. Khaukha, V. A. Adamovych, *Kataloh Vydav, Pochayivskoho ta Nivskoho monastyriv XVIII–XX st. z kolektsiyi Muzeyu knyhy i drukarstva Ukrayiny*, Kiev, 2008
- Bochkovska-Martinovici, Khaukha 2012 – Valentina Bochkovska-Martinovici, Liudmila Khaukha, *Zibranniâ ukrâins'kykh starodrukiv XVI–XVIII stolittia*, Kiev, 2012
- Bodinger 1976 – Martin Bodinger, *Cartea românească veche în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din Iași. Catalog adnotat (Cărți rare și prețioase – vol. 3)*, Iași, 1976
- Bogdan 2021 – Cristina Bogdan, „O, lume, merg spre moarte! Roata și vârstele vieții în iconografia românească”, în Cristina-Ioana Dima, Alin-Mihai Gherman și Gabriel Mihăilescu (ed.), *De rebus Philologiae mirabilibus. In honorem Mihai Moraru*, București, 2021, p. 49-76
- Bryusov Calendar 1891 – *Брюсов календарь* [Bryusov Calendar], în *Entsiklopedicheskii slovar'* [Dicționar enciclopedic], ed. prof. I. E. Andreevskii, Tom IV^A, Sankt-Petersburg, 1891, p. 788-789
- Bezviconi 1962 – Gheorghe Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse (din cele mai vechi timpuri până la mijlocul secolului al XIX-lea)*, București, 1962
- Chevalier, Gheerbrant 1993 – Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, culori, numere*, vol. I-III, București, 1993
- Cranach 1994 – *Gotteswort und Menschenbild. Werke von Cranach und seinen Zeitgenossen*, Gotha, 1994
- CRVIH – Ioan Chindriș, Niculina Iacob, Eva Mârza, Anca Elisabeta Tatay, Otilia Urs, Bogdan Crăciun, Roxana Moldovan, Ana Maria Roman-Negoi, *Cartea românească veche în Imperiul Habsburgic (1691–1830). Recuperarea unei identități culturale / Old Romanian Book in the Habsburg Empire (1691–1830). Recovery of a cultural identity*, Cluj-Napoca, 2016
- Chițulescu 2020 – Arhim. Policarp Chițulescu, *Cartea slavă din Biblioteca Sfântului Sinod, Secolele XVI–XVIII*, București, 2020
- DK 2019 – *DK Signs & Symbols. An illustrated guide to their origins and meanings*, London, 2019
- Dukkon 1996 – Ágnes Dukkon, „Woodcuts in Old Calendars”, în Attila Kiss (ed.), *Iconography in Cultural Studies. Papers from the International Conference "European Iconography, East&West"*, Szeged, 1996, p. 131-141
- Dukkon 2003 – Ágnes Dukkon, *Régi magyarországi Kalendáriumok európai háttérben*, Budapest, 2003
- Evseev 1994 – Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, 1994
- Ecsedy, 2004 – V. Ecsedy Judit, *A régi Magyarországi nyomdák betűi és díszei 1473-1600*, Hungaria typographica I, Budapest, 2004
- Gheațău 2020 – Mihail Gheațău, „Ochiul lui Dumnezeu” – o istorie vizuală a unor simboluri, Iași, 2020
- Gibson 1998 – Clare Gibson, *Semne & Simboluri. Semnificații și origini*, Oradea, 1998

- Halleux 2004 – Elisa de Halleux, *Iconographie de la Renaissance Italienne*, Paris, 2004
- Korolevski 2018 – Svetlana Korolevski, vocea „Vartolomei Măzăreanu”, în *Enciclopedia literaturii române vechi*, București, 2018, p. 621-623
- Kovács 2012 – András W. Kovács, “The Authorities of Middle Solnoc and Crasna Counties in the Middle Ages”, în *Transylvanian Review*, Vol. XXI, Supplement No. 2: *Institutional Structures and Elites in Sălaj Region and Transylvania in the 14th-18th Centuries*, 2012, p. 31-66.
- Lazăr Zăvăleanu 2023 – Laura Lazăr Zăvăleanu, *Locul unde odihnește cerul. Timpul și spațiul în literatura română veche*, București, 2023
- Maniu 1929 – Adrian Maniu, *La gravure sur bois en Roumanie. Premier recoil tire direct d'après 50 bois originaux retrouvés. XVIII-XIX siècles*, București, 1929
- Mihăilescu 2010 – Gabriel Mihăilescu, „Vechi texte românești de prevestire: *Rojdanicul*”, în *Analele Universității din București. Limba și literatura română*, LIX, 2010, p. 81-90
- Mihăilescu 2021 – Gabriel Mihăilescu, „Primele Calendare românești. Un Calendar manuscris inedit de la mijlocul secolului al XVIII-lea”, în Cristina-Ioana Dima, Alin-Mihai Gherman și Gabriel Mihăilescu (ed.), *De rebus Philologiae mirabilibus. In honorem Mihai Moraru*, București, 2021, p. 181-193
- Mihăilescu 2023 – Gabriel Mihăilescu, *Rojdanicele – cele mai vechi texte românești de prevestire ale destinului*, București, 2023
- Nagler 1860 – G. K. Nagler, *Die Monogrammisten und diejenigen bekannten und unbekannten Künstler aller Schulen (...)*, II Band, CF-GI, München, 1860
- Olteanu 1992 – Virgil Olteanu, *Din istoria și arta cărții. Lexicon*, București, 1992
- Opreescu 1942 – George Opreescu, *Grafica românească în secolul al XIX-lea*, vol. I, București, 1942
- Page 2017 – Sophie Page, *Astrology in the Medieval Manuscripts*, London, 2017
- Pavel 2018 – Eugen Pavel, Vocea „Mihail Strilbițchi”, în *Enciclopedia literaturii române vechi*, București, 2018, p. 853-855
- PSB 1972 – *Polski słownik biograficzny*, tom XVII, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1972
- Racinet 2016 – Auguste Racinet, *Le costume historique du monde antique au XIXe siècle*, Köln, 2016
- Răduică, Răduică 1981 – Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Calendare și almanahuri românești. 1731-1918, Dicționar bibliografic*, București, 1981
- RMNy I – *Régi Magyarországi Nyomtatványok, 1473-1600*, vol. I, Budapest, 1971
- Richards 2021 – Andrea Richards, *The Library of Esoterica. Astrology*, Köln, 2021
- Roob 2021 – Alexander Roob, *The Hermetic Museum. Alchemy & Mysticism*, Köln, 2021
- Shepherd, Shepherd 2007 – Rowena Shepherd, Rupert Shepherd, *1000 de simboluri. Semnificația formelor în artă și mitologie*, Oradea, 2007
- Ștrempel 1987 – Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. 3, B.A.R. 3101-4413, București, 1987
- Tatay 2011 – Anca Elisabeta Tatay, *Din istoria și arta cărții românești vechi: gravura de la Buda (1780-1830)*, Cluj-Napoca, 2011
- Tatay, Tatai-Baltă 2015 – Anca Elisabeta Tatay, Cornel Tatai-Baltă, *Xilogravura din cartea românească veche tipărită la București (1582-1830)*, Cluj-Napoca, 2015
- Tomescu 1957 – Mircea Tomescu, *Calendarele românești, 1733–1830. Studiu și bibliografie*, București, 1957
- Tomescu 1968 – Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, 1968

- Uza 2022 – Dan-George Uza (ed.), *Gromovnicul cel Mare, Carte populară de prevestiri după zodii și planete, în care se cuprind 140 de ani începându-se de la anul 1941 și slujind până la anul 2080*, Cluj-Napoca, 2022
- Vecellio 2008 – Cesare Vecellio, *The clothing of the Renaissance world. Europe, Asia, Africa, the Americans*, eds. Margaret F. Rosenthal, Ann Rosalind Jones, Londra, 2008
- Vrutseleto 2011 – Vrutseleto, *emblem, apofegmat... Tsel'nogravirovannyye kirillicheskiye knigi i gravyury v russkikh rukopisyakh XVI–XIX vekov iz sobraniya Yaroslavskogo gosudarstvennogo istoriko-arkhitekturnogo i khudozhestvennogo muzeya-zapovednika* [The Year-in-Hand, Emblem and Apophegmat...The Collection of Block Cyrillic Books and Engravings in Russian Manuscripts XVI–XIX Centuries Belonging to the Yaroslavl Museum Complex of History, Architecture and Art], editor șef: Kseniya Velikhovskaya, Moskva, 2011
- White 2009 – Andrew W. White, „Mitologia romană”, în *Mitologia, o istorie vizuală*, București, 2009, p. 192-223
- Żernicki-Szeliga 1904 – Emilian Żernicki-Szeliga, *Die Polnischen Stammwappen: ihre Geschichte und ihre Sagen*, Hamburg, 1904

